

10. Piyasa, Hükümet ve Küresel Ekonomi

Çeviren: Ayşe SEZGİN

Giriş

Türkiye'deki birçok tüketici gibi Ahmet Bey de İngiltere'de yapılmış giysiler giymekte, Japon yapımı bir araba sürmekte ve Kanada'da yapılmış mobilyaları kullanmaktadır. Yeni bir bilgisayar aldığında sonunda bir Türk firmasından bir şey satın aldığı için mutlu olur. Bilgisayarın hard disk, kasa ve monitör gibi parçalarının uzak doğu ülkelerinde üretildiğini öğrendiğinde ne büyük bir hayal kırıklığına uğradığını tahmin edebilirsiniz. Ahmet Bey bu yaşadıklarından sonra küresel ekonomi hakkında önemli bir ders çıkarmış oldu: ulusal bir firmadan satın alınan bir ürün gerçekte ulusal bir ürün olmayabilir.

İlk bölümlerde her bir toplumun ekonomik konular ile ilgili 3 tip karar verdiklerinden bahsedilmişti. Bir toplum ne üreteceğine, nasıl üreteceğine ve bu ürünleri kimler için üreteceğine karar vermesi gerekir.

Bu bölümde ekonomik kararların piyasada alındığı Türkiye ekonomisi gibi piyasa ekonomisi temeline dayalı bir ekonomi gözden geçirilecektir. Böylece piyasaların niçin mevcut olduğu, nasıl işlediği ve hükümetlerin bir piyasa ekonomisinde oynadığı rol açıklanacaktır. Şimdiye kadar "küresel ekonomiye" gidiş hakkında bir şeyler işitmişsinizdir. İşte bunun ne olduğu ve niçin meydana geldiğini açıklamaya çalışacağız.

Bu bölümde, modern ekonominin üç ana unsuru olan piyasalar, hükümet ve uluslararası ticarete yakın bir bakış yapacağız ve bunlar arasındaki ilişkileri inceleyeceğiz. Böylece ekonomik olgulara daha geniş bir perspektiften bakan makroekonomi konularına da giriş yapmış olacağız.

Fertlerin üretimde uzmanlaşma ve daha sonra da birbirleri ile ticaret yapmaları sonucu fayda sağladıkları için piyasalar oluşmuştur. Piyasalardaki temel kuralların ve mülkiyet haklarının geçerli olması için, piyasada karlı olarak üretilmeyen mal ve hizmetlerin üretiminin garanti altına alınması için ve pür piyasa işlemleri sonucu ortaya çıkan başarısızlıkların halledilmesi için hükümetlere ihtiyaç duyarız. Modern ekonomilerde piyasalar ve hükümetler sadece ulusal sınırlar içinde kalmazlar fakat bir ülkeden diğerine etkileri görülür. Uzmanlaşma ve piyasalar küresel ölçekte ortaya çıkarak mal ve hizmetlerin uluslararası ticaretine yol açar. Küresel ekonomide hükümetin rollerinden biri, ülkeler arasındaki ticarete yönelik politikaları geliştirmektir. Modern ekonomiyi anlamak için bu sistemi oluşturan piyasalar, hükümet ve uluslararası ticaret unsuruna birlikte bakılması gerekmektedir.

Bu bölümde işlenecek konular, günümüzün küresel ilişkileri içerisinde piyasa temeline dayalı bir ekonominin nasıl işlediğinin anlaşılmasına yardım edecektir.

Piyasalar

Daha önceki konularda bir piyasanın, alıcı ve satıcıların mal ve hizmetleri alıp satmalarına izin veren bir düzenleme olduğunu gördük. Bir satıcı ürününü para ile değiştirirken, bir alıcı ise parayı bir ürünle yani bir mal veya hizmetle değiştirir.

Piyasa işlemlerinin nasıl olduğunu açıklamadan önce piyasaların niçin var olduğu hakkında düşünülmesi gerekmektedir. Ekonomi biliminin babası sayılan Adam Smith bu konu ile ilgili şu şekilde bir ifadede bulunmuştur. “İnsanoğlu pazarlık yapmasını bilen tek canlı varlıktır. Bir köpek diğer bir köpekle kemikleri mübadele etmez.” İnsanlar istedikleri şeyleri, sahip oldukları şeylerle pazarlık yaparak değiştirmek için piyasaları kullanırlar. Her kişi tükettiği her şeyi üretmek suretiyle kendi kendine yeterli olsaydı piyasalara ihtiyaç duyulmazdı. Piyasalar bu şekilde insanların kendi kendine yeterli olmak yerine, diğer kişiler tarafından üretilen birçok ürünü tüketmek zorunda oldukları için vardır. İnsanların her biri ürettikleri ürünleri satmaya ve ihtiyacı olanları da satın almaya çalışırlar. Bazı insanlar gıda ürünlerini yetiştirir, bazıları bisiklet ve giysi gibi ürünleri imal eder, bazıları da tıbbi bakım ve hukuki danışmanlık gibi hizmetleri sağlar. Her bir insan sadece birkaç ürünün üretiminde uzmanlaştığı için, ürettiği ürünleri satması ve ihtiyacı olanları satın alması için piyasalara ihtiyaç duyar. Örneğin, bir iş gücü piyasası, işçilerin emeklerini

işverenlere satmalarına imkân verir. Yine benzer şekilde bir bisiklet piyasası tüketicilerin bisiklet satın alma ihtiyacını karşılar.

Bir piyasa sistemi, kendi kendine yeterli olmayan fakat bunun yerine belli mal ve hizmetleri üretme de uzmanlaşan insanlar arasındaki mal veya hizmetlerin mübadelesine yardımcı olmak için vardır. Burada daha önceki konularda gördüğümüz uzmanlaşma ve mukayeseli üstünlük kavramları devreye girer. Bunların sonucu olarak insanlar uzmanlaştığı ve mukayeseli üstünlüğe sahip oldukları farklı mal ve hizmetleri üreterek ve aralarında bunların ticaretini yaparak daha fazla fayda sağlarlar yani refah seviyeleri yükselir. Örneğin birileri ekmek diğerleri gömlek üreterek birbirlerine satarlar. Uzmanlaşmadan dolayı daha fazla ürün üretilerek bir kişinin her bir üründen daha fazla tüketmesi sağlanır.

Bir mal ve hizmetin üretiminde, diğer insanlardan daha düşük bir fırsat maliyetine veya nispi bir üstünlüğe sahip kişilerin, söz konusu mal veya hizmetin üretiminde uzmanlaşması daha rasyoneldir. Böylece o mal veya hizmeti üretip satarlarken karşılığında ihtiyaç duydukları diğer mal ve hizmetleri satın alırlar.

Nispi üstünlükten kaynaklanan fırsat maliyetinde fertler arasında farklılıklar var ise, uzmanlaşmanın daha faydalı olduğu görülmektedir. İnsanların sadece kendi kendine yeterli olmak yerine başkalarının tüketmek istedikleri mal ve hizmetler üretmek ve onların ürettikleri ürünlerle bu ürünleri değiştirmek suretiyle herkes nispi üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin üretiminde uzmanlaşabilir.

Modern ekonomilerde doğrudan ürün değişimi yapılamaz. Fakat bunun yerine bu değiştirme işlerini basitleştirmek için bir mübadele aracı olan para kullanılmaktadır. Bir kişi belli bir işte çalışarak ve uzmanlaşarak bir gelir kazanır ve tüketmek istediği mal ve hizmetleri satın almak için bu gelirini kullanabilir.

Hanehalkı ve Firmalar

Piyasa ekonomisinde ne üretileceği ve ne tüketileceği konusundaki kararların çoğu hanehalkı ve firmalar tarafından verilmektedir. Hanehalkı aynı evde yaşayan bir veya bir grup kişiden oluşur. Firma ise, bir veya birçok mal ve hizmeti üretmek için kaynakları kullanan ve daha sonra o ürünü satan bir organizasyondur.

Dünyanın en büyük anonim şirketleri dünyanın her yerine çok uluslu anonim şirketler vasıtasıyla uygun bir şekilde mal ve hizmetleri etiketleyerek satmaktadırlar. Çizelge 10.1'de toplam satışlar temel alınarak belirlenen dünyanın en büyük 20 şirketi listelenmiştir. Bu şirketlerin sıralaması, yıldan yıla değişiklik gösterebilmektedir. Bu çizelgeye göre dünyadaki en büyük 20 şirket arasında 12 tanesi ABD'de, 4 tanesi Çin'de, birer tanesi de Hollanda, Avusturalya/İngiltere, Brezilya ve İsviçre'de yer almaktadır (Çizelge10. 1).

Çizelge 10.1. Toplam satış miktarları baz alınarak ölçülen dünyadaki 20 en büyük şirket (2011)

Şirket	Ülke
1. Apple	ABD
2. Exxon Mobile	ABD
3. Petro China	Çin
4. ICBC	Çin
5. Nestle	İsviçre
6. Microsoft	ABD
7. IBM	ABD
8. Royal	Hollanda
9. BHP Billiton	Avusturalya/İngiltere
10. China Mobile	Çin
11. Chevron	ABD
12. Google	ABD
13. Berkshire	ABD
14. Petrobras-	Brezilya
15. China	Çin
16. Wall-Mart	ABD
17. AT&T	ABD
18. Johnson&	ABD
19. Procter&Gam	ABD
20. General	ABD

Kaynak; <http://www.forbes.com/sites/scottdecarlo/2011/08/11/the-worlds-25-most-valuable-companies-apple-is-now-on-top/>

Piyasadaki Dairesel Döngü

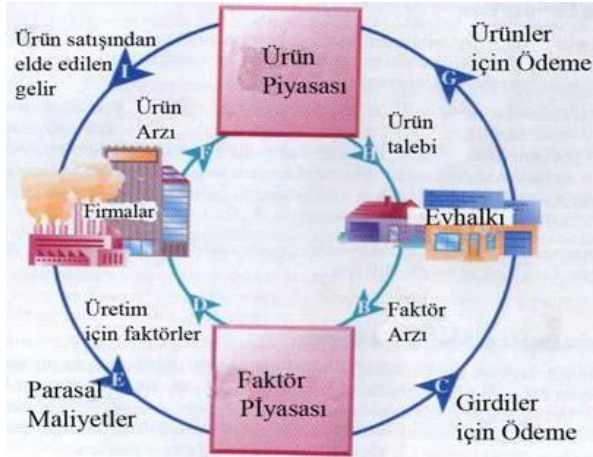
Şimdiye kadar anlatılanlar sayesinde piyasaların niçin var olduğunu biliyoruz. Bundan sonraki kısımlarda piyasaların nasıl işlediği konusu incelenecektir. Şekil 10.1 basit bir temel piyasa ekonomisinin dairesel akım diyagramıdır. Mal ve hizmetlerin değiştirilme işlemlerinin meydana geldiği 2 piyasa vardır.

1.*Faktör veya girdi piyasası:* Bu piyasada, doğal kaynaklar, iş gücü, fiziksel sermaye makine, bina ve ekipman ve insan sermayesinden bir çalışan tarafından

meydana getirilen bilgi ve beceriler oluşan üretim faktörlerinin sahipleri, üretim faktörlerini mal ve hizmet üretmek için kullanan organizasyonlara satmaktadır.

2. *Ürün veya çıktı piyasası:* Mal ve hizmetleri üreten organizasyonlar üretilen ürünleri, tüketicilere satmaktadır.

Şekil 10.1. Piyasa Dairesel Döngü Grafiği

Bu dairesel akım modelinde 2 tip karar verici vardır; Hanehalkı ve firmalar. İlk olarak hanehalkı inceleyelim

Alıcı ve Satıcı Olarak Hanehalkı

Hanehalkı üretim faktörlerinin sahibi iken, firmalar girdileri mal ve hizmete nasıl dönüştürüleceği konusunda gerekli bilgi ve beceriye sahiptirler. Şekil 10.1'deki B ve C oklarıyla gösterildiği gibi faktör piyasaları girdiyi para ile değiştirmek için hanehalkı ve firmalara ortam sağlar: Hanehalkı faktör piyasası (B oku) için girdi sağlar ve firmalar bu girdiler için (C oku) hanehalkına ödeme yapar. 3 çeşit faktör piyasası vardır.

1. İş gücü piyasası; Bu piyasada firmalar çalışanların (işçilerin) çalışma zamanını satın almak için ücret veya maaş ödeyerek çalışanları kiralamaktadır.

2. Sermaye piyasası; Bu piyasada, hanehalkı firmaların fiziksel sermayesini (makine, inşaat malzemesi, alet ve ekipman) satın almada kullandıkları fonları oluşturmak için tasarruflarını kullanmaktadır. Fonlarla değiştirmede hanehalkı firmanın karının

belli bir oranını veya ödemelerinin faizini almaktadır.

3. Doğal kaynaklar piyasası; Bu piyasada, hanehalkı doğal kaynakları firmalara satmaktadır.

Ayrıca hanehalkı mal ve hizmetleri satın aldığı yer olan ürün piyasasının da içerisinde yer alırlar. Hanehalkı ve firmalar arasındaki bu karşılıklı etkileşim şekil 10.1'deki H ve G okları ile gösterilmektedir: Hanehalkı satın aldığı ürünler için firmalara ödeme yapar (G oku) ve firmalar vasıtasıyla (H oku) üretilen ürünleri tüketir. Özet olarak, hanehalkı faktör piyasasında satıcıdır ve ürün piyasasında alıcıdır.

Alıcı ve Satıcı Olarak Firmalar

Bir firmanın amacı girdileri ürüne dönüştürmek ve daha sonra hanehalkı için ürettiği ürünleri onlara satmaktır. Bu nedenle firma herhangi bir şey üretmeden önce üretim için gerekli olan girdileri sağlamak zorundadır. Şekil 10.1'de D oku ile gösterildiği gibi girdiler faktör piyasasından onların üretimde kullanıldıkları yer olan firmaya akmaktadır. E oku ile gösterildiği gibi girdiler için ödenen para ev halkının içinde bulunduğu faktör piyasasına akmaktadır. Diğer bir deyişle firma faktör piyasasında alıcıdır. Firma bir şeyler ürettiği zaman ürün piyasasına (F oku ile gösterilir) ürününü getirmektedir ve tüketiciler ürünü satın aldıkları zaman (I oku) karşılığında firmaya para ödemektedirler.

Şekil 10.1'de doğru bir şekilde ekonomik faaliyetlerin dönüşümü gösterilmektedir. Dıştaki daire parasal akımı (girdi veya ürün ile paranın değişimini) gösterirken, içteki daire fiziksel akımı (girdi ve ürünleri) göstermektedir.

Hanehalkı firmalardan mal ve hizmet satın aldığı zaman firmaların faktör satın alırken hanehalkına ödediği para firmalara geri gelmektedir. Hanehalkının firmalara ödediği para ise firmalar hanehalkından girdileri satın aldığı zaman geri dönmektedir.

Diyagramın gösterdiği bu daire bir ekonomide işlerin nasıl olduğunu tanımlamak için kullanışlı bir başlangıç noktasıdır. Fakat 2 nedenle eksik yönleri vardır. Birincisi, Bu diyagramda hükümetin etkisi gösterilmemiştir. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında inceleneceği gibi hükümet bir piyasa ekonomisinin içerisinde birçok yönden yer almaktadır. Hükümet, bazı mal ve hizmetlerin üretilmesini, gelirin yeniden dağıtılmasını, vergilerin toplanmasını ve firmaların faaliyetlerinin düzenlenmesini sağlar. İkinci eksik yön ise bu diyagram uluslararası ticaretin etkilerini göstermemektedir.

Hükümetin Rolü

Şimdiye kadar işlenen konular ile bir piyasanın nasıl işlediği açıklandı. Bundan sonraki kısımda temel bir piyasa ekonomisinde hükümetin rolü incelenecektir. Modern toplumlarda genelde hükümet 5 temel sorumluluğa sahiptir.

1. Mal ve hizmet sağlama; Hükümet, cadde ve karayollarının yapımını içine alan ulaşım, eğitim, kamu güvenliği, ulusal savunma ve tarımsal araştırmalarının yapılması gibi sıralanan birçok kamu mal ve hizmetleri sağlamaktadır.

2. Gelirin uygun dağıtımı; Temel bir piyasa ekonomisinde bazı insanlar diğerlerinden daha fazla gelir kazanırlar ve hükümet fakir insanlar için gelirin dağılımını yeniden düzenlemektedir.

3. Vergilendirme; Hükümet harcama programlarının finanse edebilmek için çeşitli mal ve hizmetler üzerinden vergiler almaktadır.

4. İş hayatının düzenlenmesi; Hükümet kirliliği kontrol etmek, firmalar arasındaki rekabeti arttırmak ve tüketim ürünlerinin belirli kriterlere uygunluğunu sağlamak için bir takım düzenlemeler yapmaktadır.

5. Ticaret politikası; Hükümet uluslararası ticareti kontrol etmek için, ticaretin bazı türlerini arttırmak ve diğerlerinin

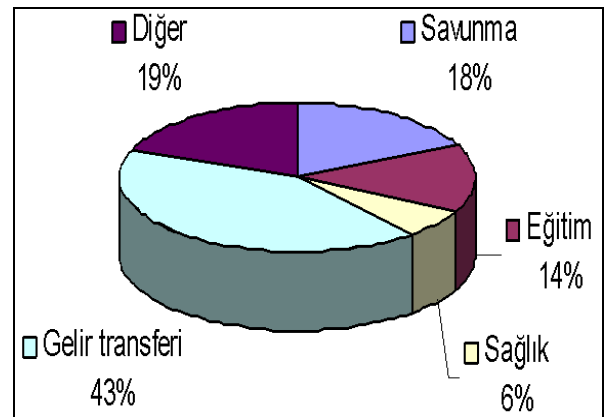
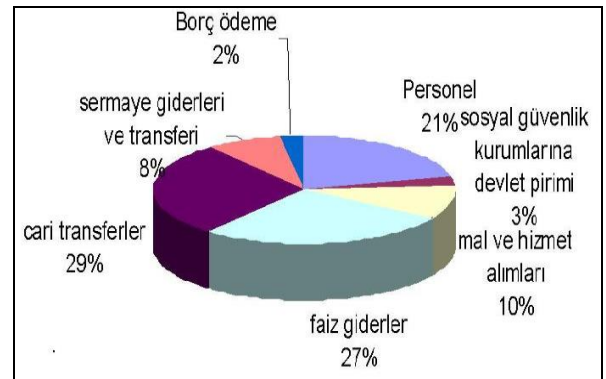
sınırlamak için çeşitli politikalar uygulayabilir.

Hükümet Harcamaları

Türkiye’de bir takım harcama kalemlerine göre gelirin dağıtılması şekil 10.2’de verilmektedir. Bu şekiller incelendiğinde gelirin büyük bir kısmı yaklaşık % 43’ü çalışanların ücretleri ve sosyal güvenlik kurumlarının ödemelerini içine alan gelir transferi kısmına harcanmaktadır. Savunma hükümet harcamalarını yaklaşık %18’i savunmaya ve % 14’ü eğitime ve % 6’sı ise sağlık alanlarına yapılmaktadır. Tarım, çevre, doğal kaynakların korunması, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi gibi çok geniş alanları içine alan diğer kısmı da hükümet harcamalarını yaklaşık %19’unu oluşturmaktadır.

Yine şekil 10.2’de hükümet harcamalarının farklı gruplara göre dağılımı verilmiştir. Bu şekle göre harcamaların dağılımında ilk sırayı % 29’luk pay ile cari transferler oluşturmaktadır.

Şekil 10.2. Çeşitli Gruplandırmalara göre hükümet harcamalarının dağılımı

Kaynak; 2006 yılı mali bütçesi

Harcamaların % 27'sini faiz giderleri, % 21'ini personel giderleri ve % 10'unu mal ve hizmet alımları için yapılan harcamalar oluşturmaktadır. Gelirin % 8'i sermaye giderleri ve transferlerine, % 3'ü sosyal güvenlik kurumları harcamalarına ve % 2'si borç ödemelerine harcanmaktadır.

Hükümet Gelirleri: Vergiler

Eğer hükümet temel piyasa ekonomisinde bir rol oynayacak ise vergiler gereklidir. Mevcut vergi sisteminin uygulanacak en iyi vergi sistemi olup olmadığı sorusu sık sık gündeme gelmektedir. Çoğu kişiye göre iyi bir vergi sistemi adil, anlaşılması kolay, piyasaları altüst etmeyen aksine etkili bir şekilde işleyen vergi sistemidir.

Vergi sisteminin adil olması

Bu konuda iki yaklaşım vardır. Birinci yaklaşım kazanç-vergi yaklaşımıdır. Bir kişinin vergi yükünün hükümet programlarından yararlanma durumuna bağlı olması gerektiğini önermektedir. Örneğin, Türkiye'de benzine uygulanan vergiden elde edilen gelir otoyol yapımını ve bakımını desteklemektedir. Bu nedenle bir kişi, ulaşımında otoyolları ne kadar çok kullanırsa, buna paralel olarak ta o kadar çok benzine vergi ödemek durumunda kalır. Ancak birçok hükümet programı için belirli bir vatandaşın aldığı faydanın miktarının ne kadar olduğunu belirlemek imkânsız ise bu yaklaşımı uygulamak çok zor olacaktır. Örneğin, yasalara uyan toplumlar suç-yargı (polis, mahkemeler, cezaevleri) sisteminden faydalanır, fakat her bir kişinin sistemden ne kadar faydalandığı bilinemediği için, her bir kişinin ne kadar ödeme yapması gerektiğini belirlemek imkânsızdır.

Vergi sisteminin adil olması konusunda ikinci bir yaklaşım, vatandaşın ödeme gücünü dikkate alan vergi sistemidir. Benzer ekonomik şartlara sahip insanlar benzer miktarda vergi ödüyorlarsa bu vergi sistemi yatay olarak adildir. Örneğin, gelir vergisi altında, belirli miktarda gelire sahip her bir kişi aynı gelir vergisini ödeyecektir. Tersî durumda, dikey olarak adil gelir

vergisi yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Yani daha fazla gelir ve servete sahip insanların daha yüksek vergi ödemesini gerektiren bir yaklaşımdır. Bu sistemin uygulanmasında ortaya çıkan problem, bu kişilerin ne kadar fazla ödemesi gerektiğidir. Bir toplumun gözünde dikey olarak adil bir vergi sistemi, diğerlerinin gözünde adil olamayabilir.

Vergi sisteminin basit olması

Vergi beyannamelerinin ve ödemelerinin basit ve kolay olması arzu edilir. Her bir ev halkının ödeyeceği vergiler yerel ve genel vergileri kapsamaktadır. Firmalar vergi ödemek amacıyla doldurulması gereken bu formlar için büyük miktarlarda para harcamakta ve bunu tüketiciler yansıtmaktadırlar. Sık sık vergi ödemek için formalitelerin basitleştirilmesi konusunda iyileştirmeler işitilmesine rağmen, vergi sisteminin üstesinden gelmek için bu konuda daha fazla kolaylık sağlayacak uygulamalar henüz yeterince sağlanamamıştır.

Vergi sisteminin etkin olması

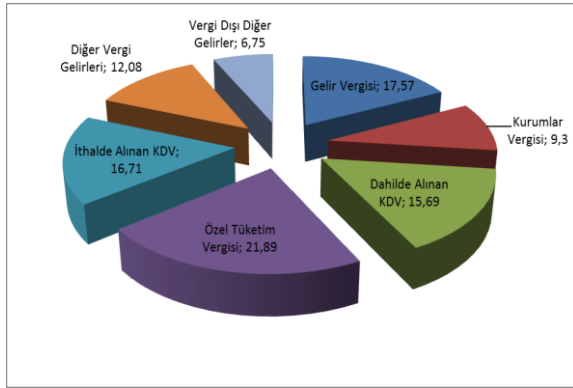
Belirli bir miktar vergi uygulandığı zaman birçok insan davranışlarını değiştirerek vergiden kaçmaya çalışır. İnsanların bu tür davranışları ve vergilerin piyasaya olan olumsuz etkisi ile vergi sisteminin biçimi bozulur. Vergi politikalarının amaçlarından birisi bu gibi bozulmaları minimize etmektir. Politik bir uygulama, vergilerin bir kaç mal ve hizmetten ziyade birçok mal ve hizmet üzerine yayılması ile sağlanır. Örneğin elektrikçiler üzerine uygulanan özel bir vergi, elektrikçiler için piyasaları alt üst eder ve insanlar elektrikçi olmaktan kaçınırlar. Aksi takdirde genel bir gelir vergisi, aynı geliri kazanan meslek grupları üzerinde aşağı yukarı aynı etkiyi meydana getirecektir. Böylece piyasa bozulması daha az olacaktır.

Tasarlanan bir vergi sistemi, toplumun bütün bireylerini aynı seviyede memnun etmeyebilir. Özellikle basit olan bir vergi sistemi, yatay bir adaletsizliğe yol açarak vergi ödeyenlerin çok farklı şartlarıyla ilgili hususları içermeyebilir. Ayrıca basit bir

vergi sistemi, yüksek gelire sahip insanların ya çok fazla ya da çok az vergi ödemeleri ile vergi ödeyenlerin gözünde dikey bir adaletsizliğe neden olabilir. Dikey olarak adil olduğu düşünülen bir vergi çoğu piyasalarda bozulmalara neden olarak, kişilerin kararlarını saptırması muhtemeldir. Politika yapıcılar için zor olan husus, bu üç kıstas arasında uygun dengeyi sağlayan bir vergi sistemi geliştirmektir.

Şekil 10.3'te Türkiye'de 2012 yılına ait bir takım kaynaklardan sağlanan gelirlerin dağılımı verilmiştir. Türkiye'de devlet bütçesindeki gelirin en büyük oranını yaklaşık % 22'sini özel tüketim vergileri oluşturmaktadır.

Şekil 10.3. Türkiye'de 2010 yılı bütçe gelirlerinin dağılımı (%)

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,207/2012-butce-gelirlerinin-dagilimi.html>

Hükümet Düzenlemeleri

Ekonomide hükümetin hiçbir rol oynamadığı bir dünya hayal etmek mümkündür. Böyle bir dünyada bütün ekonomik kararlar ne üretileceği, nasıl üretileceği ve kimler için üretileceği düzensiz olacaktır ve iyi işlemeyen bir piyasa oluşacaktır. Bu durumu açıklayan Fransızca bir kelime olan *laissez-faire* bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler anlamına gelmektedir. Fakat modern ekonomilerde *laissez-faire* geçerli değildir. Bunun yerine hükümet birçok piyasalarda önemli rol oynamaktadır.

En basit seviyede, hükümet mülkiyet haklarını vermek için yasal bir sistem kurar.

Eğer bir ev yapmak için arazi satın alacaksanız, size başka birisinin mülkiyet iddiasında bulunmamasını garanti etmek için satın aldığınızı uygun bir hükümet kaydı ile kayıt altına almalısınız. Ayrıca hükümetin yasal sistemi bir kişiye diğer bir kişi ile bağlayıcı bir anlaşma yapmaya izin verir. Yasal sistemde bir işyeri ile anlaşmak için kontrat yapmak şarttır.

Ayrıca hükümetler bütün aşamalarında ekonomik aktiviteleri düzenlemektedir. Gelişmiş ve piyasa ekonomisinin en geniş anlamda uygulandığı ABD'de bile hükümetin çok sayıda düzenleme yapan kurumları mevcuttur. Örneğin Güvenlik ve Değişim Komisyonu (FTC); organize edilmiş piyasalardaki stokların alınması ve satılması işlemlerinin düzenlemektedir. Federal Ticaret Komisyonu (FTC); herhangi bir basit şirketin aşırı derecede güçlü olmayan garantileri olduğu için büyük şirketlerin birleşmesinin incelemektedir. Federal İletişim Komisyonu (FCC); telekomünikasyon, haberleşme, televizyon yayını, kablolu televizyon ve radyoları düzenlemektedir. Yiyecek ve İlaç Yönetimi (FDA); yiyecek ve ilaç güvenliğini araştırmaktadır. İş Güvenliği ve Sağlık Yönetimi (OSHA); güvenlik ve çalışma şartlarının düzenlenmesini takip etmektedir. Çevre Koruma Ajansı (EPA); su ve hava içerisinde atıkların bırakılması hakkındaki kuralları geliştirmektedir. Ekonomide düzenlemeler yapan bu kurumların aynısı veya benzerleri Türkiye'de de mevcuttur. Örneğin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), Çevre Etki Değerlendirme (ÇED), Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Türk Standartları Enstitüsü (TSE) bunlardan bazıları olarak sıralanabilir.

Hükümet, bir modern ekonomide böyle önemli bir rol oynadığı için ekonomistler bazen sistemi karma ekonomi olarak da adlandırırlar. Birçok ekonomik kararlar piyasalarda verilmesine rağmen bir ulustan

diğerine farklı düzenlemelere sahip uygulamalar hükümetler tarafından düzenlenmektedir. Karma ekonomi; ekonomik kararların verildiğı yer olan piyasaların düzenlenmesini de içine alan önemli kararlarda hükümetlerin rol oynadığı bir ekonomik sistemdir.

Merkezden Planlanan Ekonomiler

Temel piyasa ekonomisi için bir alternatifte merkezi bir şekilde planlanan ekonomilerdir. Merkezi bir şekilde planlanan bir ekonomide ürünlerin nasıl üretileceğine ve tüketiciler arasında nasıl dağıtılacağına hükümet karar vermektedir. Bu ekonomik sistem piyasalardaki tüketici ve üreticilerin kişisel olarak kendileri değil de merkezi bir yönetim tarafından verilen tüketim ve üretim kararları altında fonksiyon göstermektedirler. Böyle bir sistem altında bir merkezi yönetim hangi ürünlerin üretileceğı, nasıl üretileceğı ve kimler için üretileceğı konusundaki bütün kararları vermektedir. Devlet tarafından işletilen firmalar tüketicilerden bilgi topladıktan sonra her bir firmanın ne kadar üretmesi gerektiğini belirlemektedir. Bürokratlar için çok zor olan bir husus, her bir firmanın onların üretim amaçlarını karşılayacak kadar ham madde, materyal ve işçilere sahip olmasını garanti etmektir.

1980'lerin sonuna kadar merkezi planlayıcılar Sovyetler Birliğı, Doğu Avrupa'daki birçok ulus ve Çin ekonomilerini işlettiler. Bu şekilde planlanan ekonomilerde 2 önemli problem vardı. Birincisi işçilere ve firmalara, bürokratlar tarafından üretim amaçlarını karşılama veya geçme durumlarında pirim ödenirdi. Bu durum firmaları ve işçileri, kotalarını daha kolay bir şekilde karşılamak amacıyla potansiyel üretimlerini olduğundan eksik göstermeye teşvik ederdi. İkincisi, bürokratların, ekonomideki binlerce girişimciye ham madde ve diğer girdileri paylaştırmak amacıyla, vermeleri gereken milyonlarca karar için gerekli olan bilgiden yoksun olmalarıdır. Sonuç, verimsizlik ve ısrıftı.

Son zamanlarda birçok ulus, merkezi olarak planlanan ekonomilerden, üretim ve tüketim konusunda ekonomik kararlar almada büyük rol oynayan piyasalara sahip olan, karma ekonomik sisteme dönüşmüştür. Bu uluslar, fiyatlara ve özel mülkiyete dayalı bir ekonomik sisteme geçişteki güçlüklerle meşguldürler. Geçiş tamamlamak için kamu şirketleri özelleştirilmeli ve daha sonra piyasadaki diğer firmalar ile rekabet etmesine izin verilmelidir. Ancak belirli bir piyasada sadece bir veya iki firma olabilir. Bu nedenle özelleşmiş firmalar arasında az rekabet olabilir.

Küresel Ekonomi

Günümüzün global ekonomisinde çoğu ürünler bir ülkede üretilip, diğer ülkelere satılmaktadır. Uluslararası ticaret ile ilgili bazı terimleri tanımladıktan sonra uluslararası ticaret ile ilgili iki sorunu tartışacağız. Birincisi, birçok hükümet ticareti engelleyici politikaları benimsemektedir. İkincisi, her bir ülke kendi para birimine sahip olması nedeniyle (örneğin, ABD doları, Türkiye TL ve Japonya Yen) diğer bir ülkeyle ticaret yapabilmesi için ortak bir kurun bulunduğu bir piyasa olmalıdır.

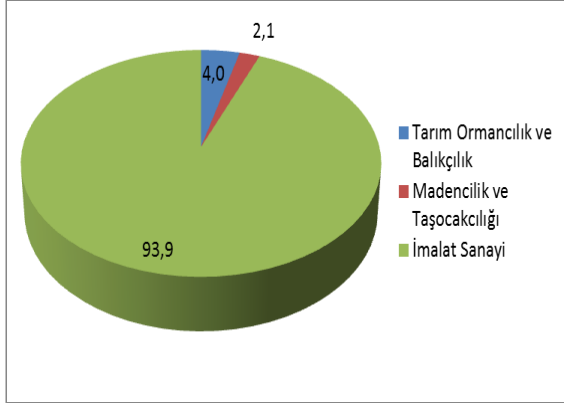

Uluslararası Ticaret: İhracat ve İthalat

İhracat; Türkiye'de üretilen bir ürünün diğer bir ülkeye satılmasıdır. İthalat ise, başka bir ülkede üretilen bir ürünün Türkiye tarafından satın alınmasıdır. Şekil 10.4'te Türkiye'de ekonomik faaliyetlere

göre (USSS Rev.3) ihracatın dağılımı verilmiştir. İhracatın % 93,9'u imalat sanayi % 4,0'ü Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık ve % 2,1'i madencilik sektörü tarafından oluşmaktadır.

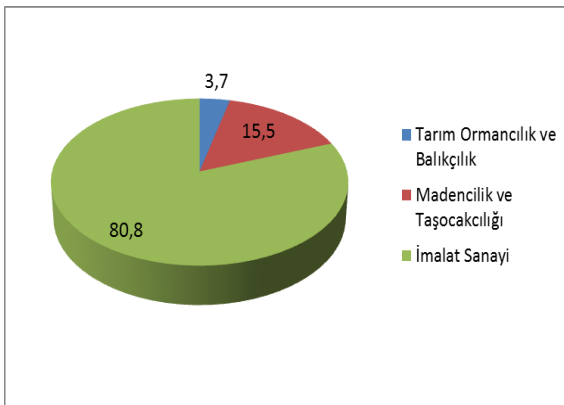
Şekil 10.4. Türkiye’de ana sektörlerle göre ihracat oranları, 2011 (%)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12

Şekil 10.5’te Türkiye’de ekonomik faaliyetlere göre (USSS Rev.3) ithalatın dağılımı verilmiştir. Türkiye’de ithalatta birinci sırada % 80,8’lik oran ile imalat sanayi gelmektedir. Bunu % 15,5 ile madencilik sektörü ve % 3,7 ile tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörleri izlemektedir.

Şekil 10.5. Türkiye’de ana sektörlerle göre ithalat oranları, 2011 (%)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12

Uluslararası ticaretteki gerekçe nedir? Uluslararası ticaret, farklı ülkeler arasındaki ticarettir ve kişiler, şehirler ya da bir ülke içerisindeki bölgeler arasındaki ticarettten fazla bir farkı yoktur. Nasıl ki fertler bazı

uzmanlaştığı bazı ürünleri üretip diğer ihtiyacı olanları başkalarından satın alır ise, ülkeler de mevcut kaynaklarına göre uzmanlaştığı ürünleri üretip satar, ihtiyaç duyduğu diğerlerini başka ülkelere satın alır. Fertler arasındaki bu ticarettten her iki tarafta kazançlı çıktığı gibi benzer bir şekilde iki ulus arasındaki ticaret, bir ülke tüm ürünlerin üretiminde daha etkin olsa bile faydalıdır. Bir ulus diğer bir ulustan daha düşük bir fırsat maliyetine ve bir nispi üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin üretiminde uzmanlaşır. Örneğin, ABD’nin hem bilgisayar ve hem giysi üretiminde Türkiye’den daha etkin olduğunu varsayalım. Fakat Türkiye giysi üretiminde nispi üstünlüğe sahip iken, ABD bilgisayar üretiminde nispi üstünlüğe sahiptir. Eğer ABD bilgisayar üretiminde ve Türkiye’de giysi üretiminde uzmanlaşır ve ticaret yaparlarsa her iki tarafta daha kazançlı olacaktır.

Ülkelerin uluslararası ticarete olan ekonomik bağımlılığı farklıdır. Küçük ülkeler, kendi sınırları içerisinde uzmanlaşma için daha az fırsatlara sahip oldukları için, uluslararası ticarete daha çok bağımlıdırlar. Ayrıca nakliye masrafları da önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, aralarındaki ulaşım masrafları düşük ve nispi olarak küçük Avrupa ülkeleri içinde ticaretin çok yüksek seviyelerde gerçekleşeceği beklenir. Çizelge 10.6’da birkaç ülkede toplam gelir içerisindeki ihracatın payı verilmiştir. Son on yılda ihracat oranları çoğu ülke için artmıştır.

Şekil 10.7’de Türkiye’nin ülke gruplarına göre ihracat ve ithalat payları verilmiştir. Buna göre ihracatta (% 44) ve ithalat (% 48) en büyük payı OECD ülkeleri almaktadır. İhracatta ikinci sırada % 24,6’lık oran ile İslam İşbirliği Teşkilatı ülkeleri gelmekte ve bunu % 11,7 ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleri takip etmektedir.

İthalatta ise ikinci sırada % 15,4 ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve bunu % 13,2 ile Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri almaktadır.

Çizelge 10.6. Ülke gelirleri içerisinde ihracatın payı (2011, %)

Ülke	İhracat oranı
Hollanda	83
Almanya	50
Norveç	42
İngiltere	32
Kanada	31
Çin	31
Fransa	27
Hindistan	25
Türkiye	24
Japonya	15
ABD	14
Brezilya	12

Kaynak; International Financial Statistics Yearbook, International Monetary Fund, 1995

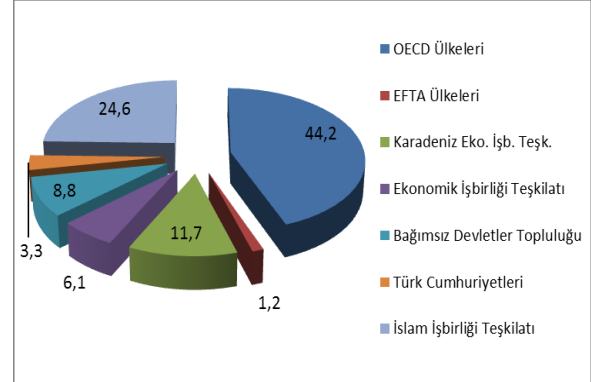

Ahmet beyin Türkiye'deki bir firmadan bilgisayar satın aldığı zaman gerçekte onun yerli ürün olmadığını anladığında ne kadar hayal kırıklığına uğradığına dair örnek verilmişti. İthalat ürünü mü? yoksa yerli ürün mü? Global ekonomide yerli veya yabancı ürünler ayırt etmek çok zordur. Çok uluslu şirketler ürünlerini, dünya çapında tasarlar, imal eder ve pazarlar. Örneğin ABD'deki otomobil firmaları otomobillerini ABD'de tasarlar fakat parçalarını Asya'dan ithal eder ve bu parçaları bir araya getirerek otomobilleri ABD, Kanada ve Meksika'da satar. Bazı tahminlere göre ABD'deki en büyük 3 otomobil firması otomobil yaparken kullandıkları parçalarının 3'te 1'inden fazlasını Japonya'dan ithal etmektedir. Dünyanın diğer yerlerinde kullanılan girdiler uygulamada dünya çapındaki girdiler olarak bilinmektedir. Sonuç olarak Türkiye'deki bir firmadan satın alınan bir otomobil tamamen yerli ürün olmayabilir.

Dünya çapındaki kaynakların yerli ve yabancı ürünler arasındaki dağılımının anlaşılması oldukça güçtür.

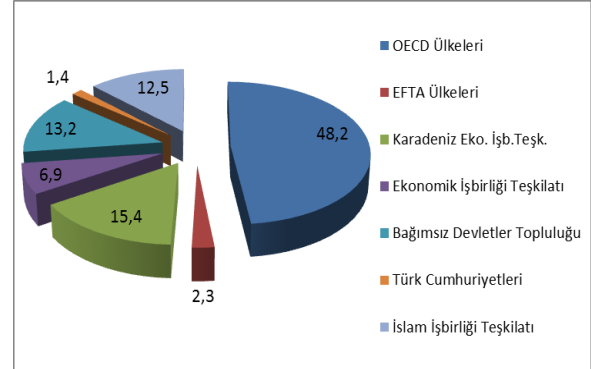
Şekil 10.7. Türkiye'nin ülke gruplarına göre dış ticareti (2011)

İHRACAT

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12

İTHALAT

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12

Korumacı Politikalar

Modern global ekonomide, birçok ulus uluslararası ticareti sınırlamak için bir takım ticari bariyerleri kullanmaktadır. Sık sık uygulanan bu politikalar, yerli firmaları yabancı rakiplere karşı korumak için düzenlenmektedir. Bu nedenle bu uygulamalar korumacı politikalar olarak nitelendirilir. Bu kapsamda üç yaygın koruma şekli vardır.

1. Kota; bir ülkeye ithal edilebilecek belirli ürünlerin miktarı üzerine kesin bir sınırlama getirilmesidir. Örneğin, bir ülke çelik ithalatı üzerine 200.000 tonluk bir kota uygularsa sadece 200.000 ton çelik ülkeye girebilecektir.

2. Gönüllü ihracat sınırlamaları; bir ülke diğer bir ülkeye yaptığı ihracatın miktarını

sınırlamak için o ülkeyle anlaşma yapar. Örneğin, Japon hükümeti ABD ve Avrupa'ya satılan Japon arabalarının sayısını sınırlamak için anlaşma yaptı. Birçok ulus ülkeler arasındaki anlaşmalar ile yasaklanan kota uygulamasından kaçınmak için gönüllü ihracat sınırlamalarını kullanmaktadır.

3. Tarife; ithal edilen ürünler üzerine uygulanan özel bir vergidir. Örneğin, ithal edilen bir televizyon üzerine % 10'luk bir tarife uygulanması 300 \$'a ithal edilen televizyon üzerindeki verginin 30 \$ olduğu anlamına gelir.

Resmi bir ticari sınırlama olmaksızın ihracatı sınırlamanın başka yolları da vardır. Örneğin, bir ülke aşırı sık sağlık ve güvenlik tedbirleri uygulayarak ithalat yapmayı hedeflediğinde, yerli firmalardan daha katı uygulamalarla karşılaşan bir yabancı firma piyasanın dışında kalmaya karar verebilir. Alternatif olarak, Bir ülke yavaş işleyen bir gümrük sistemi düzenleyebilir. Böylece yabancı firmalar gümrükten ithal ürünleri geçirmek için daha fazla zaman ve çaba harcamak zorunda kalır ve yabancı firmalar bu ülkenin piyasasının dışında kalmayı isteyebilir. Resmi belgelerde yer alamayan fakat uygulamada var olan bir takım sınırlamalarının örnekleri vardır. Fakat bunlar kota ve tarife ile aynı etkiye sahiptir.

Tarife ve Ticaret Anlaşmalarının Tarihi

1980'den beri ABD'deki uygulanan ortalama tarife oranı birçok Avrupa ülkesinde ve Japonya'da uygulanan ortalama tarife oranına yakın bir oranda ve yaklaşık % 5'tir. Fakat tarihsel standartlara göre oldukça düşüktür. 1930'ların Smoot-Hawley tarifeleri altında ABD'deki ortalama tarife % 59 daha fazlaydı.

Genel Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Anlaşması (GATT)

ABD ve 23 diğer ülke ile başladı ve bu ülkelerin sayısı gittikçe arttı. Üye ülkeler için aşamalı olarak daha düşük tarifelere doğru giden GATT görüşmeleri için çok

sayıda taraflı müzakere turları gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerin sonuncusu Urugay turu 1994'te tamamlanmıştır. Tarife oranları yaklaşık 3'te 1 oranında azaltılmıştır.

1995'te *Dünya Ticaret Örgütü (WTO)*, GATT ve diğer uluslararası ticaret anlaşmalarını denetlemek için kurulmuştur. Son on yılda çeşitli uluslararası gruplar ticaret engellerini azaltmak ve uluslararası ticareti geliştirmek için ticari anlamda ilişkiler ve ortaklıklar meydana getirdi.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)

Bu anlaşma 1994'te yürürlüğe girdi ve 15 yıllık bir zaman periyodu üzerinde uygulanacaktır. Bu anlaşma Kanada, Meksika ve ABD arasındaki bütün tarifeleri ve diğer ticaret sınırlamalarını 15 yıllık sürenin sonunda ortadan kaldıracaktır. NAFTA çok geçmeden batı yarımküredeki diğer ulusları da içine alacak şekilde genişleyebilir.

Avrupa Birliği (AB)

Toplam 27 ülke Avrupa içindeki ticari engelleri ortadan kaldırmak ve tek bir pazar oluşturmak için düzenlenen bir organizasyon olan **Avrupa Birliği'ne** katılmıştır. İlave olarak tüm üye ülkeler için EURO olarak isimlendirilen tek bir para birimi geliştirilmiştir.

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

18 Asya ülkesinin liderleri tarafından oluşturulan bir organizasyondur ve 1994'te üye ülkeler arasındaki ticari sınırlamaları azaltmak için bağlayıcı olmayan bir anlaşma imzalanmıştır.

Türkiye'nin Önderlik Ettiği Uluslararası Organizasyonlar

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) 1964'de Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulmuş, daha sonra Türk Cumhuriyetleri ve Afganistan da bu birliğe katılmasına rağmen işlerlik kazanamamıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) 25 Haziran 1992’de İstanbul’da zirve deklarasyonu sonucu Karadeniz’de barış, refah ve istikrar zemini oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Deklarasyonu, Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Ukrayna, Arnavutluk, Moldavya ve Gürcistan imzalamıştır. Bölgedeki istikrarsızlıklar ve Rusya’nın isteksizliği nedeniyle çok etkili olamamıştır.

Gelişmekte olan 8’ler (D-8) 1996 yılında D-7’lere alternatif olarak kurulmuştur. Üye ülkeler. Türkiye, İran, Mısır, Pakistan, Malezya, Endonezya, Bangladeş ve Nijerya’dır. Üye ülkelerin her birinin, değişik ekonomik kalkınma projeleriyle bu ülkelerin ekonomik kalkınmasına önderlik etmesi kararlaştırılmıştır. Bu konular, su kültürü, kırsal kalkınma, sosyal güvenlik, enerji ve çevredir. Her iki yılda bir farklı ülkelerde toplanan D-8’ler tarım, sanayi, enerji ve ticaret alanındaki projeleri takip etmektedir.

Döviz Piyasaları ve Döviz kurları

Bir para birimini diğer bir para birimi ile değiştirmek isteyen insanlar, yabancı döviz piyasasında işlem yaparlar. Her bir ülke farklı para birimleri kullandığı için uluslararası ticaretin olması böyle bir piyasa olmadan mümkün olmayacaktır.

Örneğin, Japonya’ya bilgisayar satan bir ABD firmasına bilgisayarların ücretini Yen olarak ödenir. Fakat o firma çalıştırdığı işçilerin ücretini dolar olarak ödemek zorundadır. Döviz piyasası, firmanın, Yen ile doları değiştirmesine izin vermektedir. Döviz kuru, bir para biriminin diğer para birimine dönüştürülebileceği oran olarak tanımlanır. Örneğin, 1 dolar = 90 Yen olan bir döviz kurunda, ABD firması Japonya’ya 1 bilgisayar 90.000 Yen’e satarsa, 1 bilgisayar 1000 ABD doları ile satın alınır.

Diğer ülkelerde üretilen bir ürünün gerçek maliyetini belirlemek için iki para birimi arasındaki döviz kuru kullanılabilir. Örneğin, Japonya’ya bir gezi planladığınızı ve otelde kalmanın gerçek maliyetini tesbit etmek istediğinizi varsayalım. Japonya’daki bir otel odası, gecelik 9.000 Yen’e mal oluyorsa ve döviz kuru 1 dolar = 90 Yen ise otel odası size 100 \$’a mal olacaktır. Döviz kuru dolar başına 200 Yen ise otel odasının geceliği sadece 45 \$ olacaktır. Yani 9.000 Yen yerine 45 \$ verilmesi gerekmektedir. Gecelik oda ücretinin, döviz kuru dolar başına 90 yen olduğu zaman, daha pahalı olduğu görülebilir. Fakat döviz kuru dolar başına 200 Yen olduğunda, oda ücreti sizin için daha makuldür.

Hükümetlerin ekonomi üzerine rolü azalırken, küresel güçlerin rolü artmaktadır

Artık ekonomiler, hükümetlerin ekonomik politikalarından çok, küresel ekonomiden etkilenmektedir. Örneğin dünyanın bir yerindeki kriz örneğin 2008’de ABD’de patlak veren kriz az veya çok bütün dünya ülkelerini etkilemiştir. Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası organizasyonla ve Avrupa Birliği gibi uluslararası birliktelik güçleri ilgili olduğu veya hatta olmadığı ekonomileri etkilemekte ve yapısını şekillendirmektedir.